

DESPRE MOARTEA INFANTILĂ ȘI PRACTICILE FUNERARE DIN LUMEA ROMANĂ. STUDIU DE CAZ: MORMINTELE DE COPII DE LA HISTRIA

Construirea unui discurs de natură arheologică și antropologică privitor la cei mai tineri membri ai societății a reprezentat, până nu demult, o preocupare marginală. Cu siguranță că la această situație a contribuit și faptul că mormintele de copii sunt mai degrabă slab reprezentate în economia registrului arheologic, cel mai probabil din considerente de ordin tafonomic¹, dar și pentru că există posibilitatea ca subadulții să fi fost înmormântați în alte zone decât în necropole, cum sunt cazurile de *suggrundaria* întâlnite la Ibida². Faptul a condus în mod automat la un interes redus în a lua în considerare copii în analiza arheologică. În ultimele decenii, însă, se poate observa că arheologii au început să reconsidere subiectul, aducând în centrul dezbaterii statutul foarte puțin cunoscut al copilului. Efortul, care se materializează într-o schimbare de paradigmă aproape în sens kuhnian, se traduce, începând din anii '90, prin apariția unor noi studii privind arheologia copilului, definiții, sensuri și locul ocupat de acesta în matricea socială³. O parte dintre aceste demersuri au la bază informații provenite din mediul funerar⁴.

Fără a mai intra în discuțiile care problematizează validitatea unui demers științific de ordin demografic aplicat societăților antice⁵, în particular celei

¹ Vezi: H. Guy, Cl. Masset, Ch.-A. Baud, *Infant Taphonomy*, în *International Journal of Osteoarchaeology*, 7, 1997, p. 221-229; Ph. L. Walker et alii, Age and sex biases in the preservation of human skeletal remains, în *American Journal of Physical Anthropology*, 76, 2, 1988, p. 183-188.

² Al. Rubel, A. D. Soficaru, *Infant Burials in Roman Dobrudja. A report of work in progress: The case of Ibida (Slava Rusă)*, în R. Kogălniceanu et alii, ed., *Homines, Funera, Astra Proceedings of the International Symposium on Funerary Anthropology, 5-8 June 2011, 1 Decembrie 1918 University (Alba Iulia, Romania)*, Oxford, Archaeopress, 2012, p. 163-168.

³ M. Baker, *Invisibility as a Symptom of Gender Categories in Archaeology*, în J. Moore, E. Scott, ed., *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Prehistory*, Londra, Leicester University Press, 1997, p. 183-191; J. Sofaer Derevenski, *Where are the Children? Accessing Children in the Past*, în *ARC*, 13, 1994, p. 7-20.

⁴ De exemplu: S. Crawford, *Children, Grave Goods, and Status in Early Anglo-Saxon England*, în J. Sofaer Derevenski, ed., *Children and Material Culture*, Routledge, Londra, 2000, p. 169-179; L. Meskeel, *Dying Young: the experience of death at Deir el Medina*, în *ARC*, 13, 2, 1994, p. 35-45.

⁵ Principalul element invocat în aceste discuții (printre alții și de R. P. Saller sau de J. B. Rives; vezi: R. P. Saller, *Patriarchy, property and death in the Roman family*, Cambridge, Cambridge

romane, cel mai probabil că moartea constituia un pericol normal în momentul nașterii și în copilărie, luând în considerare elementele care favorizează și perpetuează un asemenea climat: boli, infecții, malnutriție, mamele cu vârste foarte fragede ș.a. Studiile privind creșterea și dezvoltarea în copilărie, la nivelul populațiilor din trecut, au relevat existența unor tipare de creștere încetinită, morbiditate și mortalitate ca rezultat al interacțiunii dintre (mal)nutriție și apariția și răspândirea infecțiilor⁶. Luând în considerare mortalitatea infantilă la cotele sale extrem de ridicate (între 25-35%), se poate înțelege de ce s-a perpetuat ideea conform căreia, din cauza percepției decedului copiilor ca pe un eveniment „comun”, societatea romană ar fi ales, ca mecanism de păstrare a propriei stabilități mentale, să nu se atașeze emoțional prea puternic de aceștia⁷.

Sursele literare pot fi folosite ca indicator privind atitudinile romanilor față de moartea infantilă. În cele ce urmează, voi face referire, cu titlu de exemplu, la o serie de autori antici din ale căror scrieri putem extrage o serie de comportamente privitoare la modul în care erau sau trebuiau tratați copiii în momentul morții.

Din *Tusculanae Disputationes* a lui Cicero aflăm că, dacă un copil moare, supraviețuitorii trebuie să suporte pierderea cu echilibru, iar dacă un copil moare

University Press, 1994, p. 9-11; J. B. Rives, *Interdisciplinary Approaches*, în David S. Potter, ed., *A Companion to the Roman Empire*, Oxford, Blackwell Publishing, 2009, p. 98-112) este reprezentat de dimensiunea cantitativă a datelor pe care se bazează și cu care operează demografia. Pentru istoric, obstacolul care se pune în calea studiului demografic este lipsa unor statistici fiabile din Antichitate sau lipsa aproape completă de eșantioane de date din care pot fi construite astfel de statistici.

⁶ Efectele combinate și interactive – *sinergetice* – ale (mal)nutriției și infecțiilor, așa cum considera cercetătorul american Nevin S. Scrimshaw într-un studiu de pionierat din 1968 (N. S. Scrimshaw, C. E. Taylor, J. E. Gordon, *Interactions of nutrition and infection* (World Health Organization Monograph Series, 57), Geneva, 1968). Pentru studii privind populațiile din trecut vezi și: J. R. Hummert și D. P. Van Gerven, *Skeletal growth in a medieval population from Sudanese Nubia*, în *AJPA*, 60, 1983, p. 471-478; A. H. Goodman, G. J. Armelagos și J. C. Rose, *The chronological distribution of enamel hypoplasias from prehistoric Dickson Mounds populations*, în *AJPA*, 65, 1984, p. 259-266). Pentru boli, infecții și atitudini în fața morții în legătură cu acestea, vezi excelenta lucrare editată de V. Hope și E. Marshall, *Death and Disease in the Ancient City*, Routledge, 2000.

⁷ Istoricul britanic Lawrence Stone consideră că, în societățile pre-industriale, părinții își limitează investiția emoțională în relația cu copiii, din cauza mortalității extrem de ridicate. „The omnipresence of death coloured affective relations at all levels of society, by reducing the amount of emotional capital available for prudent investment in any single individual, especially in such ephemeral creatures as infants.” (L. Stone, *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1977, p. 651-652).

în fașă, adică la o vârstă foarte fragedă, nici măcar să nu se plângă la pierderea lui⁸. În ceea ce privește doliul, deci perioada de după momentul decesului, Plutarh scrie, în cartea despre Numa Pompilius, că însuși regele legendar al Romei i-a stabilit durata în funcție de vârsta copilului: pentru un copil mai mic de un an nu va exista nicio perioada de doliu, iar pentru cei mai mari de un an să nu se depășească mai multe luni de câți ani a trăit copilul, până la zece⁹. Aceasta era și durata în care femeile ale căror soți muriseră trebuiau să rămână văduve, necăsătorite. Trebuie să avem în vedere însă că o astfel de atitudine cum este cea recomandată de Cicero aparține totuși viziunii filosofice a unei lumi masculine aristocratice în care principala coordonată ar trebui să fie controlul de sine, viziune care cu greu poate reflecta, din punctul meu de vedere, ceea ce simțeau cu adevărat romanii în momentul pierderii unuia sau a mai multor copii.

Despre statutul de ordin aproape biologic și implicit social, al copiilor, Plutarh pretinde, în *Quaestiones Romanae*, că un nou născut este, până în ziua a șaptea, când cordonul ombilical cade, mai mult ca o plantă, decât ca un animal¹⁰. Din cele expuse până în acest moment, se poate considera că avem de-a face cu o anumită depreciere socială a copiilor. Situația expusă până la acest moment, așa cum transpare ea din analiza surselor scrise antice, poate explica, într-o oarecare măsură, numărul relativ mic al descoperirilor cu înmormântări de copii (raportat la un număr estimat, ținând cont de rata ridicată a mortalității infantile). Ca „elemente marginale” ale societății, ar fi de așteptat să nu beneficieze de un tratament funerar complet (incluzând actul final al depunerii), ci să fie așezați în gropi fără o destinație funerară¹¹, cum ar fi în așa-numitele „gropi menajere”, sau

⁸ M. Tullius Cicero, *Tusculanae Disputationes*, Leipzig, Teubner Verlag, 1918, 1, 93: *Idem, si puer parvus occidit, aequo animo ferendum putant, si vero in cunis, ne querendum quidem.*

⁹ Plutarch, *Lives, Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola*, trad. B. Perrin, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, Loeb, 1914, 12, 2: *αὐτὸς δὲ καὶ τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετοῦς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν, ἀλλὰ τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηνιαῖον.*

¹⁰ Plutarch, *Moralia, Volume IV: Roman Questions. Greek Questions. Greek and Roman Parallel Stories. On the Fortune of the Romans. On the Fortune or the Virtue of Alexander. Were the Athenians More Famous in War or in Wisdom?*, trad. F. C. Babbitt, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, Loeb, 1936, 102: *ἔως δ' ἀπολυθῆ, φυτῶ μᾶλλον ἢ ζῶω προσέοικε τὸ νήπιον.*

¹¹ Cum ar fi într-o groapă în cadrul unui cimitir, cu toate elementele de rit și ritual asociate, ceea ce comportă o atitudine pozitivă față de persoana defunctă, manifestare a rețelei de dependențe și obligații dintre defunct și cei rămași în viață, o coordonată importantă a lumii romane în ceea ce privește atitudinile în fața morții: decedatul depinde de cei rămași în viață,

amenajări cu o investiție minimă de efort pe toate palierele (amenajare funerară, inventar etc.).

Studierea cauzelor și mecanismelor care diferențiază tratamentul funerar aplicat unor grupuri sau categorii sociale a prezentat un interes constant deopotrivă pentru antropologi și arheologi, în special începând cu deceniul al optulea al secolului trecut, odată cu dezvoltarea arheologiei procesualiste. Ca punct de reper istoriografic se poate stabili anul 1971, moment în care apare articolul lui Lewis Binford, *Mortuary Practices: Their Study and Their Potential*¹², în care, prin utilizarea unor analogii etnografice, demonstrează că diferențierea și complexitatea ritului funerar și a inventarului aferent reflectă compartimentarea unor persoane sociale (*social persona*) distincte în cadrul structurii societății. Prin persoana socială a unui individ înțelegem un compozit alcătuit din identitățile sociale deținute de-a lungul vieții – vârstă, sex, poziție socială și apartenență socială – sau atribuite la moarte – cauzele sau locul morții¹³.

De la o asemenea construcție teoretică va porni și analiza practicilor funerare din mormintele de copii de la Histria. Antropologul american Joseph Tainter, dezvoltă, pornind de la ideile enunțate de Binford, un demers care încearcă să surprindă și să explice diversitatea și diferențierea practicilor funerare plecând de la consumul de energie investită într-un eveniment funerar¹⁴. Tainter consideră că:

„[...] a higher social rank of a deceased individual will correspond to greater amounts of corporate involvement and activity disruption, and this should result in the expenditure of greater amounts of energy in the interment ritual. Energy expenditure should in turn be reflected in such features of burial as size and elaborateness of the interment facility, method of handling and disposal of the corpse, and the nature of grave associations.”¹⁵

Înainte de a interpreta informațiile existente, consider că este necesară o prezentare a mormintelor de la Histria. Prin prisma descoperirilor funerare, unul dintre cele mai importante sectoare arheologice este cel numit convențional

în particular de familie, pentru a i se asigura o înmormântare conformă, iar familia are obligația morală de a duce la bun sfârșit acest lucru.

¹² L. R. Binford, *Mortuary Practices: Their Study and Their Potential*, în *Memoirs of the Society for American Archaeology*, 25, 1971, p. 6-29.

¹³ *Ibidem*, p. 19-20 (Tabelele 1 și 2).

¹⁴ J. Tainter, *The Social Correlates of Mortuary Patterning at Kaloko*, North Kona, Hawaii, în *Archaeology & Physical Anthropology in Oceania*, 8, 1, 1973, p. 1-11.

¹⁵ J. Tainter, *Mortuary Practices and the Study of Prehistoric Social Systems*, în M. Schieffer, ed., *Advances in Archaeological Method and Theory*, I, New York, Academic Press, 1978, p. 105-141.

Basilica extra muros (cu sigla sectorului BEM), unul dintre primele monumente de la Histria a cărui cercetare a început odată cu descoperirea sitului de către Vasile Pârvan în anul 1914. În perioada 1955-1956, Emilian Popescu deschide o secțiune transversală N-S pe lățimea edificiului, prilej cu care apar 12 morminte de inhumație¹⁶. Hamparțumian Nubar¹⁷ reia cercetările în anul 1961 (până în 1964) cu o secțiune transversală pe direcția E-V intersectând partea centrală și curtea bazilicii. Atunci au fost descoperite 74 de schelete pe baza cărora s-a stabilit existența a două zone cu depuneri: prima care a funcționat în intervalul cuprins între secolul al IV-lea și prima jumătate a secolului al V-lea p. Chr și cea de-a doua, contemporană cu basilica, pentru sfârșitul secolului al V-lea - prima parte a secolului al VII-lea¹⁸.

Începând cu anul 2001, o echipă aflată sub coordonarea Vioricăi Rusu-Bolindeț a continuat săpăturile în sectorul *Basilica extra muros*, conducând la identificarea altor 23 de morminte de inhumație¹⁹. Din anul 2009, cercetările în zonă (sectorul Histria Sud) au fost începute de Mircea Dabîca, aducând 19 noi descoperiri funerare²⁰.

¹⁶ Din care numai opt au fost cercetate arheologic (vezi D.M. Pippidi, *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956*, în *MCA*, V, 1959, p. 283-328).

¹⁷ Hamparțumian Nubar a fost și primul arheolog (și poate singurul din toată istoria cercetării în cadrul sitului Histria, cu excepția lui Petre Alexandrescu, care a desfășurat săpături în necropola tumulară) care menționează printre obiectivele săpăturii și un element legat de mediul funerar: stabilirea fazelor de evoluție ale necropolei romane târzii, a cronologiei și a relației acesteia cu edificiul de cult (bazilica creștină din apropiere); vezi H. Nubar, *Șantierul arheologic Histria. Sectorul basilica extra muros (1961-1964)*, în *MCA*, IX, 1970, p. 193.

¹⁸ H. Nubar, *Contribuții la topografia cetății Histria în epoca romano-bizantină. Considerații generale asupra necropolei din sectorul Bazilicii „extra muros”*, în *SCIV*, 22, 2, 1971, p. 199-215; Idem, *Ein gotisch-alanisches Grab in Histria*, în *Dacia. N.S.*, 15, 1971, p. 335-347.

¹⁹ V. Rusu-Bolindeț, Al. Bădescu, *Histria. Sectorul Basilica extra muros*, în *SCIVA*, 54-55, 2003-2005, p. 103-130; V. Rusu-Bolindeț, Al. Bădescu, A. Lăzărescu, *Istria. Sector Basilica extra muros*, în *CCA. Campania 2009*, 2010, p. 87-90; V. Rusu-Bolindeț et alii, *Recent research at the Basilica extra muros in Histria at 100 years since the initiation of archaeological research on the site*, în *MCA X*, 2014, p. 199-219; V. Rusu-Bolindeț et alii, *Istria. Sector Basilica extra muros*, în *CCA. Campania 2008*, 2009, p. 127-129.

²⁰ M. Dabîca, *Histria, Sector Sud*, în *CCA. Campania 2008*, 2009, p. 132-133; Idem, *Histria, Sector Sud*, în *CCA. Campania 2009*, 2010, p. 82-84; Idem, *Istria, Sector Sud*, în *CCA Campania 2010*, 2011, p. 56-57; Idem, *Histria, Sector Sud*, în *CCA. Campania 2011*, 2012, p. 74-75; Idem, *Histria, Sector Sud*, în *CCA. Campania 2012*, 2013, p. 78-80; Idem, *Noi cercetări arheologice în Sudul cetății Histria. Campaniile 2003-2010*, în *MCA*, IX, 2013, p. 157-187; Idem, *The Histria Sud Sector. Recent Archaeological Research On An 'Imposing' Early Roman Public Building*, în *MCA. S.N.*, X, p. 133-156.

În cazul Histriei romane, sunt cunoscute două zone funerare²¹. O primă zonă este cea de pe platoul de Vest, din afara zidului roman timpuriu de secol II p. Chr. (unde au fost deschise sectoarele denumite convențional X și Z, cercetate în perioada 1949-1959, cu 62 de descoperiri funerare)²². Cea de-a doua zonă este tot *extra-muros*, care își restrânge din nou suprafața. Este construit un nou zid de incintă, cel mai probabil către sfârșitul secolului al III-lea p. Chr. În această zonă s-au descoperit majoritatea mormintelor de epocă romană, 110 la număr. Așa cum am menționat deja, cel mai important sector este cel denumit convențional, Sectorul *Basilica Extra-muros*²³.

Există, așadar, o zonă funerară pentru secolele I-II p. Chr. și o alta cu depuneri de secolele IV-VII p. Chr. Dar, informațiile au un caracter inegal, atât cantitativ, cât și calitativ. De exemplu, pentru unele cazuri nu este specificată nici măcar orientarea defunctului sau dacă există o amenajare externă, cum ar fi un acoperiș din țigle sau o casetă din piatră, o cistă ș.a.m.d. Statisticile au fost realizate luând în calcul numai cazurile despre care aveam suficiente informații specifice²⁴. Una dintre principalele probleme care face cercetarea de față dificilă este sistemul de notare sau absența lui. De asemenea, denumirea sectoarelor este posibil să fi fost făcută cu un scop precis, dar acest lucru complică identificarea mormintelor. Se poate face referire aici la faptul că în unele campanii ele cu fost notate începând cu cifra 1, ca apoi, în același sector, în anul următor, evidența să se reia tot de la 1. Se adăugă și faptul că mormintele care aveau aceleași numere au fost descoperite în același an, dar în sectoare diferite ale cetății. Uneori, și descrierile de morminte sunt extrem de sumare.

²¹ Prefer termenul de zonă funerară, sau zonă de depunere celui de cimitir, întrucât consider că identificarea exactă a unui asemenea spațiu, definit ca un anumit sector delimitat de anumite rezoluții formulate a priori, este destul de dificilă în cazul Histriei, cel puțin pentru moment.

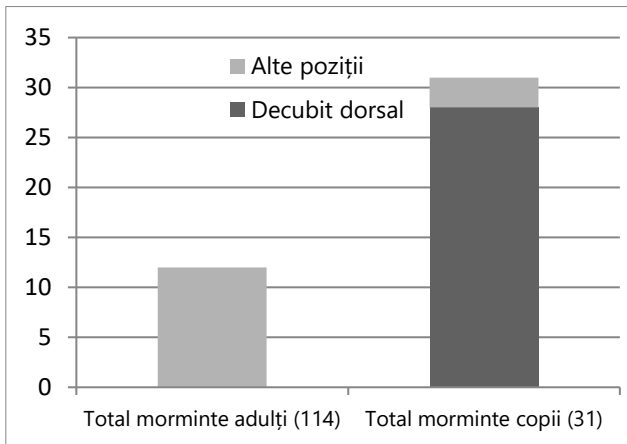
²² E. Condurachi, ed., *Histria I. Monografie Arheologică*, Editura Academiei RPR, 1954; E. Condurachi et alii, *Șantierul arheologic Histria*, în *MCA*, IV, 1957, p. 9-102; D. M. Pippidi et alii, *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956*, în *MCA*, V, 1959, p. 283-328; E. Condurachi et alii, *Șantierul Histria (șăpături 1957)*, în *MCA*, VI, 1959, p. 265-306; idem, *Șantierul Histria*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 383-438.

²³ Vezi supra, notele 18, 19 și 20.

²⁴ De exemplu, din totalul de 41 de morminte de copii identificate, avem precizată poziția defunctului pentru numai 31, și acesta este numărul pe care se bazează statisticile. (Centralizarea informațiilor și statisticile au fost realizate cu ajutorul programelor Microsoft Acces® și Microsoft Excel®).

A fost identificat un număr total de 207 complexe funerare, dintre care 41 (un procent de 19,8%) sunt morminte de copii, de diferite vârste²⁵. Cele 41 de morminte sunt distribuite după cum urmează: 20 se află în zona funerară I (în zona aferentă perioadei romane timpurii a cetății), în timp ce 21 au fost descoperite în ce-a de-a doua zonă funerară, utilizată în secolele IV-VII p. Chr.

În ceea ce privește poziția defunctului în groapă, aceasta este cea „clasică” în cazul inumațiilor de epocă romană: decubit dorsal, cu membrele superioare întinse pe lângă corp și membrele inferioare întinse, paralele (în 90% dintre cazuri). Există două cazuri de depunere în poziție chirchită (M28/1962 – pe partea stângă, orientat S-N, deus într-o groapă simplă, cu pat din pietre și fragmente de cărămizi – din săpăturile vechi ale lui H. Nubar²⁶, și probabil recent identificatul M21/2017²⁷) și unul în poziție decubit lateral dreapta (M19/1961, orientat pe direcția SV-NE, deus în groapă simplă). Și în cazul mormintelor de adulți²⁸, situația este una similară – cu un număr de 102 (89,5%) indivizi depuși în poziție decubit dorsal, și cu doar 12 (10,5%) cazuri de depuneri în diverse poziții. Se observă, așadar, faptul că nu există nicio diferență semnificativă pe acest palier de analiză, între tratamentele funerare aplicate adulților, și cele destinate copiilor, așa cum este sugerat și în tabelul de mai jos.

Tabel 1. Pozițiile defuncților în cazul mormintelor de copii și adulți.

²⁵ Materialul osteologic uman descoperit în cercetările de pe sectoarele *Basilica Extra-muros* și *Histria-Sud* au beneficiat de analiză antropologică primară efectuată de dr. Andrei D. Soficaru, cercetător la Institutul de Antropologie „Francisc J. Rainer”.

²⁶ Nubar, *Contribuții*, p. 203.

²⁷ Rezultatele săpăturilor efectuate de M. Dabîca se află în curs de publicare.

²⁸ Există 114 morminte incluse în această categorie.

O parte dintre morminte prezintă amenajări externe²⁹ diverse: amenajări din piatră pe marginile gropii funerare, rând de cărămizi sau teracote pe partea stângă sau pe dreapta, casetă din piatră (cistă) și/sau cărămizi, acoperiș din țigle simplu sau în dublă pantă, cu sau fără olane³⁰ ș.a.m.d. Păstrând în minte cele discutate anterior, referitor la abordarea lui Tainter³¹, constatăm următoarea situație: 41,4% dintre mormintele de copii nu prezintă niciun fel de amenajare externă, gropile având o arhitectură simplă. În cinci cazuri (12%; M8/2012, M9/2012, M16/2014, M20/2017, M21/2017³²) avem de-a face cu cea mai complexă structură funerară – acoperiș din *tegulae* în dublă pantă. O astfel de amenajare comportă costuri materiale și de energie suplimentare din partea celor rămași în viață. Pe de altă parte, mai sunt atestate trei înmormântări în amfore, descoperite în zona funerară extra-murană târzie (T8, T11, T17)³³.

Dacă privim din nou în cheie comparativă modul în care romanii au înțeles să amenajeze structurile funerare, atât pentru adulți, cât și pentru copii, putem observa și faptul că nu sunt diferențe semnificative între tratamentele aplicate. Așa cum am încercat să surprind în Tabelul 2³⁴, sunt întâlnite diverse tipuri de amenajări în cazul ambelor categorii.

Aceeași situație o întâlnim și în privința orientărilor defuncților. Pe scurt, atât mormintele de copii, cât și cele ale adulților, se conformează în linii mari normei de orientare pe direcția V-E, cu devieri VSV-ENE și VNV-ESE (46% dintre mormintele de copii sunt orientate pe această direcție³⁵, comparativ cu un procent de 45% în cazul mormintelor de adulți³⁶). Se remarcă și pe acest palier că nu există diferențe între orientarea celor două categorii de morminte, fiind aplicat un tratament asemănător indiferent de vârsta defunctului.

²⁹ Prin amenajări externe înțeleg organizarea unei structuri în imediata proximitate a mormântului.

³⁰ Vezi tabelul 2.

³¹ Vezi supra, notele 14 și 15.

³² Dabîca, *The Histria Sud Sector*, p. 137; M20/2017 și M21/2017, descoperite în cea mai recentă campanie de săpături, sunt în curs de publicare.

³³ Al. Suceveanu, *Histria VI: Les Thermes romains*, Editura Academiei RPR, București, 1982, p. 36-37. Lucrarea este redactată în limba franceză, de unde terminologia specifică, unde T(ombe) = M(ormânt).

³⁴ Baza de calcul este următoarea: număr total de morminte de adulți = 94; număr total de morminte de copii = 41 (așa cum figurează în baza de date, conform determinărilor antropologice).

³⁵ Dintr-un număr total de 32 de morminte de copii pentru care este precizată orientarea (vezi mai sus, unde se discută caracterul inegal al informației).

³⁶ Dintr-un număr total de 93 de morminte de adulți pentru care este precizată orientarea

	Morminte de subadultți (41)	Morminte de adulți (94)
Fără amenajare	17 (41.4%)	51 (54.2%)
Cu amenajare externă	24 (58.5%), după cum urmează	43 (45,7%), după cum urmează
Tip de amenajare funerară		
Rând de pietre și/sau țigle	17 (70.8%)	27 (62.7%)
Acoperiș în dublă pantă	5 (20.8%)	9 (20.9%)
Altele (acoperit cu pietre/țigle; ciste)	2 (8.3 %)	7 (16.2%)

Tabel 2. Tipuri de amenajări funerare externe și apariția lor raportată la cele două categorii de interes (subadultți și adulți).

Majoritatea mormintelor de copii nu prezintă inventar funerar (70%). Când inventarul funerar este prezent, atât în cazul mormintelor de copii (în 29% dintre morminte), cât și în cazul mormintelor de adulți (46%), acesta este unul minimal, constând în obiecte de podoabă (inele, cercei, brățări, fibule) și monede. Am putea vorbi despre o investiție minimă de capital și efort exprimată prin prezența și caracterul inventarului funerar, situându-ne în continuare în schema a lui Tainter.

Există, însă, o situație care merită amintită aici – M5, descoperit pe Sectorul necropolei romane, în anul 1955³⁷: mormânt de copil (de sex feminin?³⁸); prezintă o amenajare internă – sicriu – ale cărui scânduri fuseseră prinse cu piroane de fier lungi de 10 cm, dintre care s-au găsit șapte bucăți. Cel mai bogat inventar funerar: un lacrimariu de sticlă spart, înalt de 15 cm, cu bazin piriform și gât cilindric; două ace de bronz lucrate și legate cu verigi din sârmă de bronz; un flacon de sticlă înalt de 6 cm cu bazin sferic și gât cilindric³⁹, două brățări din sârmă de bronz răsucită, având diametrul de 5 cm; o mărgea plată din cornalină, lungă de 11 mm; o cheiță-inel din bronz; o mărgea sferică din pastă sticloasă; un pandantiv din bronz cu o dublă ansă; un cercel din aur înalt de 31 mm cu granulații pe ban; un inel din aur cu o piatră albă și sferică pe ban; 2 inele de fier cu pietre gravate, o monedă din bronz, histriană, cu nume și efigia împărătesei Crispina (177-183 p. Chr.)⁴⁰.

³⁷ Condurachi, *Șantierul arheologic Histria*, p. 34.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, fig. 18/2 și 18/3, p. 35.

⁴⁰ *Ibidem*, fig. 19, p. 36.

În analiza de față am apelat la o serie de caracteristici cuantificabile ale complexelor funerare: poziția și orientarea defunctului, amenajarea unor structuri externe, sau lipsa unor asemenea amenajări, și prezența sau absența inventarului funerar. La acest moment, consider că din cele rezultate se poate stabili că în societatea histriană de epocă romană nu există niciun fel de mecanism care să aibă funcție de excludere în ceea ce privește tratamentul funerar, așa cum nu există nicio separare de ordin spațial între mormintele celor mai tineri membri ai societății și adulți.

Pe lângă palierele de analiză menționate mai sus, putem apela la unul suplimentar, care nu vine decât să întărească concluziile studiului de față. Este vorba despre existența unor forme funerare simbolice, a unor construcții memoriale, fără o înmormântare propriu-zisă – cenotafurile⁴¹. Se poate afirma că există cenotafuri amenajate pentru copii, luând în calcul dimensiunile lor; există unele care au dimensiuni similare cu cele ale mormintelor propriu-zise de adulți, în același mod în care cenotafurile pentru copii, de dimensiuni reduse, sunt comparabile cu structurile funerare în care au fost identificați indivizi aparținând aceleiași categorii de vârstă.

Dincolo de ideea organizării unui cenotaf pentru un subadult defunct, nu avem cum să nu remarcăm grija manifestată și investiția de efort pentru un mormânt simbolic, fie el chiar și de copil, ca în cazul M16/2014 – cu groapă de formă dreptunghiulară și cu treaptă, cu amenajare de țigle de acoperiș, dispuse în două ape⁴².

Atât sursele scrise, cu care am început studiul de față, cât și sursele arheologice, nu ne transmit în mod explicit dacă părinții sau membrii familiei sufereau sau nu pentru pierderea unui copil. Sursele literare care vorbesc despre atitudini în fața unor asemenea evenimente își au originile însă într-o viziune filosofică a unei lumi dominate de aristocrația masculină al cărei comportament ar trebui să fie dominat, în teorie, de controlul de sine, distant față realitatea „din teren”. Sursele arheologice vin să contureze un discurs diferit, prin urmare a fi de tratat cu grijă și circumspecție teoria privind manifestarea unei indiferențe din partea părinților față de copii în societatea romană antică pornind de la lipsa

⁴¹ Despre funcția primară a cenotafurilor și cum se diferențiază acestea de alte structuri funerare, ne spune Florentius (*The Digest of Justinian*, ed. și trad. de Theodor Mommsen și Paul Krueger, University of Pennsylvania Press, 1985, XI. 7.42: *Monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita: in qua si corpus vel reliquiae inferantur, fiet sepulchrum, si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriae causa factum, quod Graeci kenotafion appellant*).

⁴² M. Dabica, *Histria B - Sector Sud*, în *CCA. Campania 2014*, 2015, p. 78-80.

dovezilor funerare în cazul copiilor sau de la o practică socială legată de înmormântarea celor care nu au îndeplinit încă riturile necesare de trecere pentru a deveni membri deplin ai societății.

CIPRIAN CREȚU
Universitatea din București

LISTA ABREVIERILOR

AJPA – *American Journal of Physical Anthropology*, Wiley Periodicals

ARC – *Archaeological Review from Cambridge*, University of Cambridge

CCA – *Cronica Cercetărilor Arheologice*, cIMeC, București

MCA – *Materiale și cercetări arheologice*, București

SCIV(A) – *Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie)*, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.

ON INFANT DEATH AND FUNERARY PRACTICES IN THE ROMAN WORLD.

CASE STUDY: THE GRAVES OF CHILDREN FROM HISTRIA

Abstract

This paper aims to discuss attitudes towards infant death manifested in the funerary treatments and practices applied to the youngest members of the Roman society from the ancient city of Histria. We have at least two lines of evidence we can work with in order to do this: on the one hand there are literary sources, which suggest an image of the child as a peripheral element, a social depreciation reflected as such in the funerary treatment; on the other, there are archaeological sources that support a different interpretation. The comparative analysis of funerary practices from the graves of children and those of adults at Histria is mainly based on the American anthropologist Joseph Tainter's approach regarding the relationship between social status and energy expenditure. The main argument of the article is that there is no exclusion in terms of funerary treatment between the graves of adults and those of children, which is at variance with the discourse suggested by written sources.

Keywords: archaeology of death, Romans, childhood, energy expenditure, comparative analysis, Histria.

